

De 'nieuwe' Encyclopedie van de Vlaamse beweging: een blik over de taalgrens heen

Catherine Lanneau, Universiteit van Luik

Elke Belgische historicus of onderzoeker die zich bezighoudt met de politieke, sociale, economische of culturele geschiedenis van België kent de *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, in haar verschillende versies, zowel vanwege de cruciale historiografische mijlpalen die ze heeft neergezet als vanwege haar kwaliteiten als werkinstrument. De verzamelde kennis is indrukwekkend en waardevol, en wordt ondersteund door de inzet van aanzienlijke wetenschappelijke, personele en financiële middelen. Na twee edities in klassieke boekvorm, in de jaren 1970 en 1990, is de derde versie een ambitieus online instrument, met een efficiënt systeem van verwijzingen tussen de artikelen (efficiënt maar voor verbetering vatbaar, omdat – nog? – niet alle URL-links actief zijn). Een dergelijke revolutie biedt uiteraard het voordeel van toegankelijkheid en gebruiksgemak, maar ook interessante perspectieven op het gebied van actualisering of het verschijnen van nieuwe artikelen. De historiografische continuïteit wordt gewaarborgd door het retro-digitaliseren van een groot deel van de lemma's, waardoor de lezer verschillende versies van dezelfde tekst kan vergelijken. Het zoeken op trefwoorden is eenvoudig en intuïtief. Toch brengt de overstap naar een online versie altijd risico's met zich mee op het vlak van duurzaamheid. Het onderhoud en de instandhouding van het instrument zijn duur en de langetermijnbetrokkenheid van instellingen en sponsors blijft potentieel onzeker. Onlangs zijn tal van instrumenten, zoals de Franse en Nederlandse bibliografieën van de nationale geschiedenis, hiervan de dupe geworden en de bedreigingen voor de bibliografie van de Belgische geschiedenis die in de RBPH/BTFG¹ verschijnt, zijn niet te verwaarlozen. Het afstappen van papier blijft dus een riskante gok.

De EVB heeft echter niet volledig afgezien van een uitgave in boekvorm, want ze biedt ook een samenvatting aan (Lannoo, 2024), in de vorm van een collectief werk gecoördineerd door Aragorn Fuhrmann en Sarah Menu². Na een inleiding over de geschiedenis van de Vlaamse beweging, geschreven door Bruno De Wever, een van de drijvende krachten achter het project, ontdekt de lezer vierendertig hoofdstukken die een bloemlezing vormen van de online versie, voorzien van een index en een bibliografie. Sommige thema's zijn te verwachten en logisch (taal, Vlaamse nationalistische partijen, de twee wereldoorlogen...), andere weerspiegelen nieuwe gebieden van historisch onderzoek (gender, milieu...). Er is ook bijzondere aandacht besteed aan de culturele en media-aspecten en hun impact op het identiteitsproces (pers, populaire muziek, televisie, theater...). Ten slotte trachten verschillende thema's de Vlaamse beweging in een bredere context te plaatsen en onderzoeken ze de interactie met de Waalse beweging, België of de monarchie. De artikelen Internationaal-comparatief, Duitsland-Vlaanderen en Frankrijk-Vlaanderen openen op hun beurt transnationale perspectieven, met de beperkingen die we verderop zullen bespreken.

¹ Revue Belge de Philologie et d'Histoire / Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis: <https://www.rbph-btfg.be>

² *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, Tilt: Lannoo, 2024, 680 p. isbn 9789401492492

Deze recensie is het resultaat van een transversale en noodzakelijkerwijs niet-exhaustieve lezing van het boek en het online instrument. We hebben ervoor gekozen om de voorkeur te geven aan de lemma's die op de een of andere manier een raakvlak hebben met de Waalse beweging, Wallonië, de Belgische staat en/of de relatie met Frankrijk en de Franse taal. Deze vermeldingen hebben zowel betrekking op concepten, instellingen en verenigingen als op individuen. De volgende beschouwingen zijn misschien wat onsamenhangend en zullen onvermijdelijk bepaalde blinde vlekken of lacunes bevatten, maar ze moeten worden gezien als aanknopingspunten voor discussie of verbetering.

Een van de grote troeven en successen van het initiatief is het sterk collegiale karakter en de gedeeltelijke vernieuwing van het redactieteam. Naast de twee coördinatoren, beiden in de dertig, wordt de redactionele samenhang gewaarborgd door een 'kern' van tien meer ervaren onderzoekers (7 mannen en 3 vrouwen) tussen 45 en 65 jaar, voornamelijk historici, hoewel het team ook een politicoloog en twee taal- en literatuurwetenschappers telt. Deze 'kern' houdt toezicht op een panel van een paar honderd auteurs met verschillende achtergronden en uit verschillende generaties. Aangezien het hier gaat om een onderneming die zich toelegt op de Vlaamse beweging en gezien het onderzoekslandschap op dit gebied, is het niet verwonderlijk dat er slechts een beperkt aantal buitenlandse of Franstalige/Duitstalige Belgische auteurs aan meewerkt, maar we moeten wel vaststellen dat de blik op het onderwerp van bepaalde artikelen verrijkt zou kunnen worden door een grotere geografische en historiografische diversificatie. Het feit dat er in grote mate is teruggegrepen op teksten uit de editie van 1998, al dan niet geactualiseerd, verklaart deze keuze gedeeltelijk, evenals een tijdwinst op het vlak van vertaling, maar misschien had men meer gebruik kunnen maken van het schrijven door meerdere auteurs, zoals Chantal Kesteloot en Marnix Beyen dat hebben gedaan voor het boeiende lemma België. Chantal Kesteloot, een Franstalige Brusselse en onbetwiste specialist in de Waalse beweging, maar ook in identiteitskwesies in bredere zin, is overigens de enige niet-Vlaamse in de redactionele 'kern'. Door een 'kruisbestuiving van visies' te bevorderen, zou een vorm van geleidelijke verwijdering van de Belgische culturele sferen kunnen worden tegengegaan of gecompenseerd, temeer daar deze verwijdering gelukkig in het algemeen minder ver gevorderd is in de wereld van het historisch onderzoek dan bijvoorbeeld in die van de media. Het is ook verrassend dat er een vertaling in het Engels wordt overwogen, maar niet in het Frans. Engels is weliswaar snel op weg om de lingua franca van onderzoekers te worden, maar de symbolische betekenis van deze stap is niet onbelangrijk en als het de bedoeling is om kennis te populariseren, lijkt het gebruik van de nationale talen nog steeds de aangewezen keuze.

De bibliografie van het overzichtswerk weerspiegelt ook een zekere selectiviteit, aangezien ze logischerwijs de voorkeur geeft aan de Vlaamse geschiedschrijving, maar ook veel aandacht besteedt aan onderzoek in de Duitse en Angelsaksische context, terwijl verscheidene bijdragen van de Franstalige geschiedschrijving in de schaduw blijven. In de betreffende artikelen zou men bijvoorbeeld referenties verwachten aan het werk van Pierre Van den Dungen over de pers, dat van Francis Balace over rechts en de steun aan Franco en over het maurrassisme, of dat van de taalkundigen Julien Perrez en Alix Dassargues over de Franstaligen in Vlaanderen. Wat het Front démocratique des

francophones (FDF) betreft, wordt het omvangrijke collectieve werk uit 2014 onder redactie van Vincent Dujardin en Vincent Delcorps niet vermeld, evenmin als de collectieve werken over de geschiedenis van Wallonië (2004) of de culturele geschiedenis van Wallonië (2012), onder redactie van Bruno Demoulin. Ten slotte gaat Stefaan Marteel in zijn uitstekende artikel Natievorming nauwelijks in op het werk van Sébastien Dubois en Jean Stengers / Eliane Gubin over de (pre-)nationale identiteit, in tegenstelling tot dat van Els Witte en Jo Tollebeek. Het feit dat een aantal lemma's niet is bijgewerkt, kan weliswaar een deel van de verklaring zijn, maar is niet helemaal overtuigend.

Hoewel eerdere edities van de EVB soms verrasten door bepaalde zeer politiek geladen of onvoldoende genuanceerde formuleringen, lijkt deze nieuwe versie te zijn herzien om de scherpe kantjes eraf te halen en een soberdere stijl te bevorderen. Hooguit valt nog een teleologische en, eerlijk gezegd, partijdige benadering van het onderwerp op onder het lemma Unitarisme, dat een herschrijving ten opzichte van 1998 had verdiend, aangezien de auteur – Reginald De Schryver – in 2012 is overleden. Een dergelijke herziening zou bijvoorbeeld de mogelijkheid hebben geboden om de recente discussies over een ‘herfederalisering’ van bepaalde bevoegdheden aan te kaarten. Bovendien lijken we in het artikel Taalpolitiek en -wetgeving, dat in 2023 werd aangevuld door Els Witte en Harry Van Velthoven, nog enkele discutabele waardeoordelen te ontwaren, met name voor de periode na 1945. Over de vermenging van de Vlaamse beweging met collaboratie schrijven ze: *“Aan de Franstaligen werd op die wijze de gelegenheid geboden om een ongenueerde anti-Vlaamse houding aan de dag te leggen”*. In haar artikel over de Waalse beweging maakt Chantal Kesteloot hier ook melding van, maar zij benadrukt, naar onze mening terecht, dat het hier in de eerste plaats gaat om een Waals, en zelfs militante Waals, discours. Ook het toeschrijven van de heropleving van het *“flamingantisme”* in het midden van de jaren 1950 aan *“de agressieve opstelling van Franstalig België”* klinkt als een te simplistische voorstelling van zaken, tenzij men zich natuurlijk verplaatst in de percepties en gevoelens van de Vlaamse beweging. In verband met de strijd om invloed tussen het Engels, het Frans en het Nederlands in het bedrijfsleven en het hoger onderwijs had hetzelfde lemma dieper kunnen ingaan op de terugkerende voorstellen van de Brusselse filosoof Philippe Van Parijs, voorzitter van de Brusselse Raad voor Meertaligheid, wiens stellingen zowel door de Vlaams-nationalisten, die er een minachting voor het Nederlands in zien, als door de meest kritische Franstaligen, die er een Vlaams ‘Trojaans paard’ in menen te ontwaren, worden gehegeld.

De meest verhelderende artikelen zijn die over België, de nationale vorming, de geschiedenis van Vlaanderen (Marnix Beyen / Marc Boone / Jelle Haemers / René Vermeir) en de taalwetgeving. Ze hebben als gemeenschappelijk kenmerk dat ze mythes (het arme en landelijke Vlaanderen, het verdwijnen van de Vlaamse taal...) en paradoxen die onvermijdelijk voortvloeien uit identiteitsvormingsprocessen aan de kaak stellen. Deze teksten, die stevig onderbouwd zijn met een overvloed aan theoretische literatuur, zetten aan tot nadenken. Zo wordt benadrukt dat de Eerste Wereldoorlog weliswaar de motor was achter de ontwikkeling van een anti-Belgische Vlaamse beweging (zie de geschriften van Lode Wils of Jakob Müller), maar dat de voedingsbodem vóór 1914 al vruchtbaar was zonder dat er *“een krachtig afweersysteem”* kon worden opgebouwd

(België); Er worden vragen gesteld bij de oorsprong en de impact van bepaalde uitdrukkingen met een performatieve kracht, zoals *“de Belgisch-Vlaamse staat”*, die vooral door het Waalse socialisme (België) aan de kaak werden gesteld en zo indirect de Vlaamse beweging versterkten, zoals het dat aan het einde van de 19e eeuw al had gedaan door het algemeen kiesrecht te bevorderen (Taalpolitiek en -wetgeving). We merken op dat door de dubbele etniciteit van de Belgen te benadrukken, het *“vurig Belgischgezinde intellectuelen”* zijn die *“niet alleen de historische fundamenteën van de Belgische natie hebben ondergraven, maar zelfs de nodige bouwstenen hebben aangereikt voor de opbouw van een Vlaamse identificatie”* (Beyen, geciteerd in Natievorming); is het niet ook de Belgische regering die, door de uniforme spelling te ondersteunen, de culturele homogenisering van Vlaanderen heeft bevorderd? (Taalpolitiek en -wetgeving).

Een andere innovatieve bijdrage is Vlaamse beweging in internationaal-comparatief perspectief (Kas Swerts), een creatie van de versie 2024, die de uitingen van Vlaams nationalisme onderzoekt in het licht van andere ervaringen: Catalonië, Baskenland, Quebec, Schotland, Ierland of Bretagne. De vergelijkingspunten en verschillen worden nauwkeurig geanalyseerd, waarbij ook wordt gewezen op de beperking van deze oefening, namelijk het risico van monolithische voorstelling van deze nationale identiteiten, die van nature pluralistisch zijn. Een andere externe factor die van invloed is op de Vlaamse beweging wordt belicht: de impact van de Afrikaanse en Aziatische dekolonisatiebewegingen. We weten hoezeer het discours van de gekoloniseerden of onderdrukten (door de Belgische staat of de Franstalige elite) door de Vlaamse beweging werd gemobiliseerd, maar het onderzoekstraject dat de auteur opent met betrekking tot de impact van het Algerijnse nationalisme had meer uitleg of rechtvaardiging verdiend.

Een ander boeiend perspectief is de invloed van de massamedia en de populaire cultuur op identiteitsvorming. Dit onderwerp, dat al grondig is behandeld in het collectieve werk over media en natievorming in Vlaanderen³, komt aan bod in verschillende artikelen in het overzichtswerk (Film, Pers, Populaire muziek, Sport, Televisie, Toneel) en talrijke notities van het online instrument. Bovendien is het als een rode draad aanwezig in het hele project, of het nu gaat om de rol van de hoofdredacteurs van de Vlaamse pers in het radicaliseringsproces na 1945 (Taalpolitiek en -wetgeving) of de recente opkomst van de "platformnaties" (Sabina Mihelj, geciteerd in Vlaamse beweging in internationaal-comparatief perspectief), waarvan de nationale identiteit sterk wordt beïnvloed door sociale netwerken en alle digitale media. Daartegenover staat het door regionalisten zo vaak bekritiseerde *“Waalse identiteitstekort”* (zie het Manifest voor de Waalse cultuur van 1983 en de heroplevingen daarvan), dat de concentratie van de meeste Franstalige massamedia in Brussel en, meer in het algemeen, de communautarisering van het onderwijs en de cultuur aanwijst als verantwoordelijken voor het mislukken van een Waalse identiteit.

Wat valt er te zeggen over de plaats van de Waalse beweging in de DEVB? Het overzichtsartikel dat Chantal Kesteloot hieraan wijdt, is een actualisering van de versie

³ G. Willems en B. De Wever (eds.), *De verbeelding van de leeuw. Een geschiedenis van media en natievorming in Vlaanderen*, Antwerpen: Peristyle, 2020, 381 p.

uit 1998 en neemt 33 minuten leestijd in beslag, wat relatief kort is in vergelijking met het gemiddelde van de achtergrondartikelen (tussen 45 en 60 minuten). Het artikel gaat eerst in op vragen over de geschiedschrijving en de zelfdefinitie van de Waalse beweging, een stroming waarvan het voortbestaan terecht in twijfel wordt getrokken, en behandelt vervolgens de belangrijkste ontwikkelingen in de geschiedenis van deze beweging, zonder echter diepgaand in te gaan op de interactie met de Vlaamse beweging of de Brusselse realiteit op zich te bekijken. Aangezien de taalkundige en institutionele kwestie de rode draad van de tekst vormt, legt deze meer de nadruk op de ‘defensieve’ dynamiek van de Waalse beweging en vervolgens op haar economische en sociale eisen dan op de ‘constructieve’ of ‘identitaire’ dynamiek, zoals blijkt uit de geringe aandacht die aan het congres van 1905 wordt besteed. Hoewel het moeilijk te ontkennen valt dat de Waalse beweging sinds de jaren 1990 marginaal is geworden, zouden we graag meer willen weten over de afgelopen vijfendertig jaar, ook al wordt dat niet gemakkelijk gemaakt door het gebrek aan overtuigende historische en politicologische literatuur. De verenigingen die in de jaren 1980 werden opgericht, worden summier genoemd, wat leidt tot een snelle vermenging van “Wallonië, regio van Europa”, een beweging waarmee José Happart hoopte de Belgische staat te omzeilen door middel van Europees regionaal federalisme, en de “*Waalse beweging voor de terugkeer naar Frankrijk*”, die puur reunionistisch was.

Andere notities hebben betrekking op verenigingen, partijen, maar vooral op personen die banden hebben met de Waalse beweging. De vermeldingen Concentration wallonne, Assemblée wallonne en Mouvement populaire wallon verwijzen naar het algemene artikel van C. Kesteloot, terwijl dezelfde auteur een korte tekst van vier minuten wijdt aan het Rassemblement wallon, de enige Waalse regionalistische partij die nationale bekendheid genoot omdat ze verschillende parlementsleden telde en drie jaar lang deel uitmaakte van de regering-Tindemans II (1974-1977). Haar Brusselse bondgenoot, het FDF, is het onderwerp van een artikel van vijf minuten, geschreven door Kris Deschouwer en helaas niet bijgewerkt sinds 1998, terwijl het hier gaat om een politieke formatie die nauw verbonden is met de geschiedenis van de Vlaamse beweging en haar strijd in Brussel en de Brusselse rand. Het feit dat deze informatie niet is bijgewerkt, is des te vervelender omdat hierdoor de indruk wordt gewekt dat de FDF (nu Démocrate Fédéraliste Indépendant (DéFI)) ononderbroken deel heeft uitgemaakt van de Brusselse regering, terwijl zij van 2004 tot 2014 afwezig was... Het artikel Federalisme (Mark Deweerdt), herzien in 2023, belicht de opeenvolgende plannen voor administratieve scheiding, zowel Vlaamse als Waalse, maar laat vreemd genoeg het eerste Waalse plan dat daadwerkelijk werd gerealiseerd, namelijk dat van Julien Delaite in 1912⁴, dat voorzag in een federalisme met drie delen (Vlaanderen, Wallonië en ... Brabant). Deze omissie, die evenredig is aan de geringe herinnering aan Julien Delaite in Wallonië zelf, komt ook tot uiting in het ontbreken van een biografische nota over hem. Hetzelfde geldt voor Georges Thone (ondanks het controversiële werk van Hervé Hasquin over zijn activiteiten tijdens het Vichy-regime), abbé Mahieu, Arille Carlier, Oscar Colson, Albert du Bois en, nog merkwaardiger, Freddy Terwagne, die samen met Leo Tindemans de grondlegger was van de grondwetsherziening van 1970, voordat hij enkele maanden later op tragische wijze om het leven kwam. Hoewel de grote namen (Destrée, Baussart,

⁴ J. Delaite, *Étude d'un régime séparatiste en Belgique : rapport présenté au Congrès wallon de Liège*, Liège: Thone, 1912.

Bovesse, Truffaut, Dehousse, Renard, Perin, Happart) niet worden verwaarloosd, zijn de biografieën kort (tussen 4 en 7 minuten) en gaat die van Léon-Eli Troclet in feite over het leven van zijn vader, Léon Troclet. Anderzijds gaat het lemma Jules Destrée – in tegenstelling tot dat van de Belgische nationalist Edmond Picard – voorbij aan de kwestie van het antisemitisme, terwijl in de bibliografie wel wordt verwezen naar de geschriften van Philippe Destatte (Institut Jules Destrée) en Jean-Philippe Schreiber (ULB) die hierover in het midden van de jaren negentig polemiseerden. Er is dus een zekere onevenwichtigheid tussen de artikelen over belangrijke Waalse spelers in de taal- en gemeenschapskwestie en het artikel van Chantal Kesteloot en Alain Colignon over Léon Degrelle, dat naar schatting 18 minuten leestijd vergt, zonder dat duidelijk wordt waarom de redactie een zo uitgebreide en gedetailleerde tekst heeft goedgekeurd.

Deze onevenwichtigheid tussen de teksten is overigens niet beperkt tot biografieën. Ze geldt ook voor bepaalde achtergrondartikelen. Terwijl de Waalse beweging in 33 minuten wordt behandeld, de taalgrens in 49 minuten en de geschiedenis van Vlaanderen in 60 minuten, wordt maar liefst 151 minuten besteed aan de taalwetgeving en het taalbeleid, dat is twee tot drie keer zoveel. Hoewel het duidelijk is dat deze dimensie historisch gezien van fundamenteel belang is om de Vlaamse beweging te begrijpen en dat de technische aard ervan uitgebreide uitleg vereist, zal men het ermee eens zijn dat een dergelijk verschil onevenwichtig is in het kader van een collectief werk, waarvan de redacteurs de hoofdstukken moeten afwegen om de algehele samenhang te waarborgen. Het artikel Taalpolitiek en -wetgeving ontbreekt trouwens in de *Synthese*, in tegenstelling tot het artikel Taal, dat online 64 minuten beslaat, wat een standaardformaat is. Misschien wilde men Els Witte en Harry Van Velthoven niet vragen om hun artikel uit 1998 samen te vatten, dat al erg compact was en zelf een samenvatting vormde van hun klassieker *Taal en politiek* (1998), dat vele malen is vertaald en herdrukt?

Sommige artikelen lijken enigszins los te staan van de kernactiviteit van de *Encyclopedie*. We nemen als voorbeeld het artikel van Jan Velaers en Herman Van Goethem over de Koningskwestie. Het is erg kort (9 minuten), sinds 1998 ongewijzigd, hoofdzakelijk beschrijvend en vermeldt in de bibliografie alleen het klassieke werk van de auteurs⁵ (). Om echt te begrijpen hoe belangrijk de Koningskwestie is voor de communautaire betrekkingen en de Vlaamse beweging, moet men eigenlijk het zeer uitgebreide artikel Monarchie lezen, dat in 2024 door Stefaan Marteel opnieuw is geschreven (de tekst uit 1998 was van Van Goethem). Daarin wordt echter nauwelijks melding gemaakt van de recente hernieuwde populariteit van de koninklijke familie, zowel in het noorden als in het zuiden van het land, en van de keuze van het regerende paar om de nieuwe generatie perfect tweetalig te maken door hen naar Nederlandstalige scholen te sturen.

In het geval van de monarchie werd de voorkeur gegeven aan een nieuw artikel boven een eenvoudige actualisering van een bestaande tekst. Voor bepaalde onderwerpen die als afgesloten kunnen worden beschouwd en waarvoor het onderzoek de afgelopen vijftientig jaar nauwelijks vooruitgang heeft geboekt, is het begrijpelijk dat een *ne*

⁵ J. Velaers en H. Van Goethem, *Leopold III. De Koning, het Land, de Oorlog*, Tielt: Lannoo, 1993, 1152 p.

varietur of een minimale bibliografische actualisering volstaat. Er blijft echter een gevoel van onbevredigdheid bestaan over de periode na 1993 in de betrekkingen tussen Vlaanderen en Frankrijk (Maria De Waele), waarop het verkrijgen van het *jus tractati* door de gefedereerde entiteiten noodzakelijkerwijs een impact heeft gehad. Hetzelfde geldt voor het artikel over diplomatie (Maria De Waele), dat weliswaar duidelijk is over de strekking ervan (“*In deze bijdrage staat de strijd voor een gelijkwaardige vertegenwoordiging van de Vlamingen en de gelijkberechtiging van het Nederlands in de diplomatie centraal*”), maar voorbijgaat aan het feit dat, afgezien van de ‘Fayat Boys’⁶, de mogelijkheid voor Vlaanderen om sinds dertig jaar een eigen diplomatie te ontwikkelen, een grondige analyse verdient. Stefaan Marteel daarentegen neemt in zijn Natievorming de moeite om de actualiteit aan te halen, tot en met de ideologische strijd van Bart De Wever tegen de ideeën van mei 68 en het ‘wokisme’. Andere blinde vlekken komen aan het licht tijdens het lezen, maar zullen ongetwijfeld geleidelijk worden opgevuld: het Belgische nationalisme en zijn verband met de Vlaamse beweging, of nog de geschiedenis van het leren van het Nederlands in Wallonië.

Het blijft echter een feit dat *DEVB* een opmerkelijk instrument is, dat in staat is om mee te evolueren met zijn doel en de technologie. Zal het zich kunnen blijven heruitvinden in een wereld waarin de financiering en subsidies voor cultuur en onderzoek, met name in de menswetenschappen, meer dan ooit bedreigd lijken (zie met name de situatie van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten of die van de Vlaamse Academie voor Taal en Letterkunde)? Aan Waalse zijde zijn er de drie delen van de *Encyclopédie du mouvement wallon* (2000-2001), met meer beperkte ambities⁷ zijn niet herzien of geactualiseerd, ook al is er in 2010 wel een vierde deel over de parlementsleden en ministers van Wallonië verschenen. Het portaal “Connaître la Wallonie” (<https://connaitrelawallonie.wallonie.be/fr>) biedt weliswaar toegang tot waardevolle bronnen, zoals het *Dictionnaire des Wallons marquants*, de *Atlas historique de la Wallonie* of pedagogische documenten, maar de steun van de Waalse autoriteiten is al enkele jaren veel minder krachtig, ongeacht de politieke kleur. De tijd dat Robert Collignon (1994-1999) en Jean-Claude Van Cauwenberghe (2000-2005) inzetten op de geschiedenis om een Waalse identiteit te voeden, is voorbij. De omzwervingen van het Fonds voor de Geschiedenis van de Waalse Beweging en de beperkte middelen die het ter beschikking heeft, bewijzen dit eveneens. Zoals Chantal Kesteloot schrijft, heeft de Waalse beweging de staatshervormingen niet overleefd en zich evenmin weten te vernieuwen, wat de vraag oproept: “*Maar wie zal voortaan spreken in naam van een ‘Waalse beweging’?*”. Voor de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging is de situatie ongetwijfeld anders, maar niet veel minder gevaarlijk, gezien met name de politieke debatten en polemieken die de *Canon van Vlaanderen* heeft uitgelokt: hoe kun je een wetenschappelijke koers blijven varen als zoveel verschillende stromingen beweren in jouw naam te spreken?

⁶ Deze term komt niet voor in het artikel Frankrijk-Vlaanderen, maar wel in het artikel over diplomatie. Het is trouwens een mogelijk trefwoord voor het artikel Diplomatie.

⁷ Zie: M. Van Ginderachter, L'introuvable opposition entre le régionalisme citoyen wallon et le nationalisme ethnique flamand. À propos de l'Encyclopédie du Mouvement wallon, in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, nr. 13-14 (2004), p. 67-96.